

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.3/7

Алексейченко О. В.,

студент

Інституту післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

FORENSIC CHARACTERIZATION OF THE LEGALIZATION (LAUNDERING) OF THE PROCEEDS FROM CRIME

Статтю присвячено з'ясуванню криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Висвітлюються особливості легалізації коштів, здобутих протиправним шляхом. Розкрито об'єктивні фактори, які впливають на способи вчинення подібного виду злочинів.

Ключові слова: легалізація, відмивання, злочинна діяльність, криміналістична характеристика, вчинення злочину.

Статья посвящена выяснению криминалистической характеристики легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем. Освещаются особенности легализации средств, полученных противоправным путем. Раскрыты объективные факторы, которые влияют на способы совершения подобного вида преступлений.

Ключевые слова: легализация, отмывание, преступная деятельность, криминалистическая характеристика, совершение преступления.

The article is devoted to clarifying the criminalistics characteristics of legalization (laundering) of the proceeds from crime. Highlights the features of the legalization of funds obtained by illegal. Solved objective factors that affect the ways of committing such type of crimes.

Key words: legalization, money laundering, criminal activity, criminalistics characteristic, committing a crime.

Останнім часом спостерігається активізація національних та міжнародних зусиль у боротьбі з легалізацією незаконних прибутків. Однак, незважаючи на значний обсяг міжнародних угод із цього питання, на початку ХХІ століття не вирішеною залишається проблема визначення місця скоєння відмивання грошей. Це, у свою чергу, викликає колізію національних законодавств у питаннях видачі злочинців та конфіскації майна, здобутого злочинним шляхом.

Відмивання грошей – це злочинна діяльність переважно міжнародного масштабу, що характеризується умисним приховуванням дійсного походження (джерела) майна чи фінансових коштів шляхом незаконного їх використання (привласнення, передачі, володіння, розміщення, переміщення тощо) з метою легалізації злочинних доходів. Справді, діяльність, що пов'язана з відмиванням грошей, часто переходить кордони однієї держави та завдає шкоду мирному співробітництву країн в економічній сфері, інтересам організацій та окремих громадян цих країн. Як правильно зазначили представники Скотланд Ярду, які давно займаються вивченням цього питання, до відмивання грошей не можна ставитись як до суто домашньої проблеми – вона є глобальною за самою своєю природою. Тому контроль відмивання брудних грошей можливий лише в координації міжнародних зусиль.

Вищевикладене дозволяє визначити цей вид злочинної діяльності як злочин міжнародного харак-

теру, боротьба з якими сьогодні є одним із пріоритетних напрямів міжнародної діяльності України.

У сучасних умовах злочинці, що займаються відмиванням грошей, є досвідченими професіоналами, які для здійснення своїх задумів використовують слабкість національних правових і фінансових систем, їхні відмінності в регулюванні господарської діяльності. Вони провадять швидкі та гнучкі операції з переводу активів через національні кордони, їхня діяльність вражає саме ті країни, де сформоване недосконале законодавство.

Протягом останніх десятиліть легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, набула у світі широкого розповсюдження. Відмивання грошей уже вийшло за рамки окремих країн чи регіонів, набувши глобального значення. За оцінками експертів, щорічно у світі в законний фінансовий обіг вливається від 150 до 500 мільярдів доларів США, набутих злочинним шляхом. Найсприятливішими для відмивання грошей є нові фінансові ринки в країнах із перехідною економікою, слабкою нормативною базою та значними обсягами корупції. Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, становить гостру проблему для розвитку фінансової системи таких країн, зокрема й України, послаблює їхній міжнародний авторитет.

Можна визнати, що за двадцять шість років ринкових реформ в Україні справді створено більш-менш дієву систему протидії відмиванню злочинних

доходів. Проте є й значні недоліки. У правоохоронних органах України поки не вистачає кваліфікованих кадрів, немає необхідного досвіду. Тривала відсутність необхідного правового регулювання у цій сфері не дозволила сформуватися стійкій судово-слідчій практиці. Крім того, в науці також поки що немає єдиного погляду на багато важливих проблем, пов'язаних із питанням протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Практика свідчить, що економічна злочинність ґрунтується переважно на кримінально-комерційній діяльності. Відбувається це не тільки шляхом одностороннього впливу з боку злочинців на банківську систему, а й внаслідок згубного для кожної держави об'єднання зі злочинними намірами злочинців із представниками банків, державних органів влади. Корумповані службовці забезпечують захист криміналу з подальшою участю у розподілі злочинних прибутків. Подібні спільні злочини стають «візитною карткою» транснаціональних організованих злочинних формувань [1, с. 359]. Легалізації сприяє і така особливість функціонування банків, як їхня зацікавленість у якнайбільшому залученні від клієнтів грошових коштів, тому окремі з них не звертають уваги на джерела походження грошей через халатність співробітників, змову з кримінальними структурами.

Поява нового виду злочину ініціює необхідність розробки відповідних криміналістичних методик. У цьому В.А. Журавель вбачає особливу цінність криміналістичної характеристики злочинів, яка здатна накопичувати потрібну інформацію у ретроспективному плані та прогнозувати розвиток методики розслідування [2, с. 59]. Злочинці постійно модернізують свою діяльність, удосконалюють окремі її елементи. Відбувається «природний відбір» латентних способів здійснення злочину. Серед ознак, що впливають на їхню еволюцію, виокремлюють прагнення до якомога більшої наживи, гарантії власної безпеки, пошук корумпованих зв'язків у владних структурах [3, с. 23–24]. Криміналістична характеристика злочину, як і спосіб його вчинення, є моделлю, що відображає та узагальнює ознаки елементів злочину та зв'язки між ними, що підлягають встановленню [4, с. 13].

Злочинна легалізація завжди є сигналом того, що були вчинені первинні злочини, які сприяли одержанню незаконних прибутків: злочини проти власності, у сфері приватизації, бюджетних, фінансово-господарських відносин тощо.

У літературі немає достатньо змістовного визначення поняття легалізації грошових коштів, як і немає одноманітного вживання терміна. Так, у своїх роботах автори оперують поняттями «легалізація», «відмивання» грошових коштів, отриманих злочинним шляхом. Трапляються й терміни «гроші, отримані злочинним шляхом», «брудні гроші», «злочинні прибутки». Тому, оцінюючи значення, яке вони у собі містять, можна погодитись із тим, що терміни є синонімічними поняттями.

Вивчення криміналістичної характеристики легалізації повинне акцентувати увагу на способах під-

готовки, вчинення, приховання злочину. Їх усебічне дослідження сприяє вивченню інших елементів злочинної діяльності: часу, місця, обстановки, особи злочинця.

Відомо, що до об'єктивних факторів, які впливають на спосіб вчинення злочину, належать особливості та умови місця, час вчинення, знаряддя [5, с. 10]. Предметом легалізації у 92% випадків були готівкові чи безготівкові гроші. Справді, вони є найбільш мобільним та поширеним засобом здійснення банківських операцій [4, с. 117].

Рух нелегально отриманих коштів здійснюється у цілому аналогічно легальним потокам: деякі витрачаються на негайне споживання, покриття збитків, пов'язаних із вчиненням злочинів, інші повертаються у бізнес, інвестуються у розширення кримінальної діяльності. Частина прибутків розміщується на міжнародних фінансових ринках і також потребує своєї легалізації, для чого злочинці адаптуються до умов функціонування банківської системи [6, с. 236]. Свій конспіративний характер накопичення «брудний» капітал втрачає уже після легалізації, після чого важко встановити його походження. Небезпека економічної дестабілізації суспільства полягає у тому, що кримінальні кошти безконтрольно вводяться в обіг, посилюють позиції організованих форм злочинності [7, с. 18]. Автори робіт, присвячених проблемі боротьби з легалізацією злочинних прибутків, однак стверджують, що таке явище є процесом остаточного надання товарно-матеріальним коштовностям законної форми їх набуття та існування з посиланням на законні джерела [8, с. 12].

Також слід зазначити, що згідно зі ст. 6 Кримінального кодексу України місцем вчинення злочину є територія України, якщо злочинне діяння почато, продовжено, закінчено або припинено на території України; якщо виконавець злочину або один із співвиконавців діяв на території України. Тому для правильного застосування кримінального закону слідчий повинен упевнитись у етапах злочинної діяльності, місці їх проведення, діях злочинців, їхніх зв'язках із представниками іноземних держав.

Специфіка місця вчинення злочинної легалізації як елемента криміналістичної характеристики полягає у відсутності чітко виражених меж у просторі, зумовлена структурою та місцезнаходженням банків, контрагентів (вітчизняних, іноземних фізичних та юридичних осіб). Сприяють вчиненню злочину «на відстані» й досягнення у галузі комп'ютерних технологій, техніки. Такі досягнення, що, на думку В.А. Куликова, визнаються техногенним середовищем, є важливим елементом обстановки вчинення злочину, сприятливим для нього, дослідження якого важливе під час розслідування останнього [9, с. 15].

Залежно від масштабів легалізація може виходити за межі однієї країни. На думку В.А. Нікуліної, за кордоном їй властиві кредитування готівкою, вкладення коштів в ігровий бізнес, прокручування у банках. У межах країни вона проявляється у придбанні нерухомості, укладанні та виконанні фіктивних угод [10, с. 74]. Усупереч запропонованій класи-

фікації, відзначимо, що наведені способи легалізації характерні як за кордоном, так і в Україні. Наприклад, завищена сума оплати за консалтингову угоду як спосіб характерна як для українських, так і для іноземних партнерів, а дійсність подібних угод практично не перевіряється контролюючими органами України. Операції із придбанням нерухомості, інвестування, кредитування теж успішно проводяться у межах країни, особливо коли об'єкти капіталовкладень мають стратегічне значення. Вдале відмивання потребує прикриття законним бізнесом, спроможним обґрунтувати надходження великих прибутків. Залучення останніх характерно для сучасних способів легалізації. Зрозуміло, такі фірми воліють обслуговуватись банками офшорних фінансових юрисдикцій. Поширене створення фірми в одному регіоні України, накопичення чи прокручування коштів у банку іншого регіону, перерахування через кореспондентські рахунки другого банку. Заплутовання каналів проходження грошей ускладнює виявлення фірм та їх мереж у масштабах країни. Проглядається загальна тенденція руху «брудних» коштів через банки офшорних зон із подальшим переказом у країни з сильною банківською, податковою системою, після чого вкрай важко відшукати джерело походження та власників коштів [11, с. 70].

Легалізація часто вчиняється на території декількох держав, тому успіх у боротьбі з нею великою мірою залежить від правильно організованого міжнародного співробітництва [8, с. 13]. Труднощі у розслідуванні злочину, особливо вчиненого транснаціональними злочинними групами, нерідко зумовлені відсутністю міжнародних правових документів між Україною та окремими державами з питань надання правової допомоги. До того ж міжнародна практика з питань взаємодії свідчить, що угруповання, які спеціалізуються на відмиванні злочинних прибутків, вчиняють це неодноразово, кожен раз винаходять нові способи приховування злочинів.

Фактором, що не сприяє підвищенню ефективності боротьби з легалізацією злочинних прибутків, є відставання правоохоронних органів у своєму генезисі від злочинності. Спочатку з'явилась організована злочинність, потім – орган, покликаний протидіяти їй; спочатку злочинці вигадують нові види злочинів (як це сталося із легалізацією), потім законодавець наважується їх криміналізувати. Встановлення відповідальності за легалізацію ще не означає створення ефективного механізму боротьби з нею [12, с. 17].

Обстановка вчинення легалізації може зумовити необхідність вчинення дій, що мають ознаки готування до злочину. Такі дії нерідко потребують певного терміну очікування їхніх результатів: досягнення злочинної мети за первинним злочинном, підробка документів, знайомство та підкуп посадових осіб, реєстрація фірм, підшукування співучасників, оптимальних умов для реалізації злочинного наміру, вивчення банківської політики в країні, особливостей документообігу, обладнання офісу (можливе використання бутафорії у вигляді службових

приміщень, «листів від контрагентів», бібліотеки з правових питань, дорожньої оргтехніки), збір певної суми грошей, збереження їх без руху до «кращих часів» тощо.

Таким чином, легалізація не одномоментний акт, а система взаємозумовлених фізичних та психічних процесів, пов'язаних з утягненою у злочин особою. Встановити час вчинення таких дій іноді вкрай важко, оскільки вони можливі будь-коли, залежно від обставин, що сприяють чи перешкоджають легалізації.

Вчинення злочину залежить від наявності кола зацікавлених осіб: суб'єктів підприємництва, фірм, що спеціалізується на відмиванні, представників банків, членів організованих злочинних груп. Якщо у середині минулого століття відстоювалась позиція про те, що працівники банків, підприємств, установ, організацій дуже рідко сприяють вчиненню злочинів у банківській системі, то сьогодні спостерігається протилежна тенденція.

Не можна чекати хвилі злочинів вказаної категорії, розслідування яких неминуче зіткнеться з певними труднощами. Слід погодитись з А.В. Іщенком, що важливим завданням сучасної криміналістики є вміння реалізувати прогностичні функції науки, до яких належать: дослідження і конкретизація чинників, що детермінують появу та зміни обставин, явищ, подій [13, с. 63].

До таких чинників належать фактори, що зумовлюють вчинення злочину, та умови, які сприяють досягненню злочинної мети. В теорії криміналістики подібні фактори асоціюються із причинами та умовами, що сприяли вчиненню злочину. Але такими факторами можна визнати й окремі елементи криміналістичної характеристики злочину (місце, час, обстановка, знаряддя вчинення злочину, наявність у злочинця певного статусу, особистих ознак, тощо), тому буде більш справедливим вести мову саме про фактори вчинення злочину, що охоплюють усі чинники, які йому сприяють. Дослідження цих чинників є важливою складовою криміналістичної методики розслідування злочинів, яка покликана формувати певні практичні рекомендації.

Також слід наголосити, що сталою у криміналістиці є думка про те, що легалізація перетворюється у самостійну галузь злочинної діяльності, а професіоналізм операцій, що проводяться під час неї, зростає. Із цим твердженням слід погодитись, адже залучення можливостей банківських установ, грошових інструментів, досягнень у галузі високих технологій потребують певного кола знань, врахування змін у вітчизняному та міжнародному законодавстві, пошуку певних прогалів у ньому, що породжує нові способи вчинення злочину.

Для осіб, що легалізують гроші на міжнародному рівні, ризик бути виявленими значно зменшується через неузгодженість у діях правоохоронних органів різних країн, відсутність належної правової бази для протидії злочину. Для легалізації обирається країна з найбільш суворим дотриманням її банками банківської таємниці, де водночас контроль з боку право-

охоронців за «чистотою» грошових потоків є номінальним.

Підсумовуючи, зауважимо, що легалізацію доводиться ретельно планувати, створювати певні умови. Тому слідчий має справу з чітко продуманими, виваженими злочинними схемами, розробленими спеціалістами. Вивчення причин, які зумо-

вили вчинення злочину, та умов, що йому сприяли, дає можливість не тільки обрати оптимальні заходи слідчої та оперативної діяльності, а й розробити певні рекомендації з метою протидії злочину. Тому знання причин та умов може бути підґрунтям для розробки методик збирання, дослідження та оцінки доказів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Криміналістика : [учеб. для вузов] / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская ; под ред. Р.С. Белкина. – М. : Норма-ИНФРА, 1999. – 990 с.
2. Журавель В. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? / В. Журавель // Правничий часопис Донецького університету. – 2001. – № 1 (6). – С. 56–59.
3. Волобуєв А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.Ф. Волобуєв ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2001. – 426 с.
4. Лук'янчиков Б.Є. Позавидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Б.Є. Лук'янчиков. – К., 2001. – 194 с.
5. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А.Н. Колесниченко. – Х. : Харьков. юрид. ин-т, 1976. – 28 с.
6. Матвієнко В.В. Кримінальне забезпечення методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Матвієнко. – К., 1999. – 248 с.
7. Джон Т. Лінч. Відповідальність за відмивання грошей / Лінч Джон Т. // Фінансова злочинність : матер. Міжнар. наук.-практ. семінару (м. Харків, 12–13.02.1999 р.). – Х. : Право, 2000. – С. 17–22.
8. Пшеничний І.В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії їй : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / І.В. Пшеничний ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2000. – 16 с.
9. Куликов В.И. Обстановка совершения преступления и её криминалистическое значение : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.И. Куликов ; Москов. гос. ун-т. – М., 1983. – 23 с.
10. Никулина В.А. Отмывание «грязных» денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия / В.А. Никулина. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 160 с.
11. Верлан Д.А. Отмывание «грязных» денег / Д.А. Верлан ; под общ. ред. Ю.Г. Козака. – Одесса : Астропринт, 2000. – 147 с.
12. Фесенко Є. Кримінальна відповідальність за легалізацію грошових коштів та іншого майна, здобутих незаконним шляхом / Є. Фесенко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1999. – № 3. – С. 16–22.
13. Ищенко А.В. Криміналістические рекомендации как средство обеспечения следственной практики достижениями науки и техники : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.В. Ищенко. – К., 1983. – 260 с.